

SOARTA UNUI FOND FAMILIAL DIN ARHIVELE HURMUZAKI (UNELE CONSIDERAȚII)

ILIE LUCEAC

Das Schicksal eines Familienfonds aus den Hormuzaki-Archiven (einige Überlegungen)

(Zusammenfassung)*

Wenn wir an die Bedeutung der Familie Hormuzaki für die Geschichte der Rumänen und besonders für die ehemalige Bukowina denken, glauben wir, dass die Archive dieser Familie eine Sonderbeschreibung verdienen. Eine wichtige Rolle in der Rettung und Bewahrung eines Fonds aus dem Hormuzaki-Archiv spielte Alexander N. Hormuzaki, einer von den Vertretern der zweiten Generation dieser Familie.

Alexander Freiherr von Hormuzaki war der zweite Sohn von Nicolae Freiherr von Hormuzaki (1826–1909) und dessen Frau, Natalia von Styrcea. Alexander war in Czernowitz am 9. März 1869 geboren und verbrachte seine Kindheit am Gutshof seines Vaters, in Cernauca.

Alexander Freiherr von Hormuzaki hat den *Hormuzaki-Familienfonds* – einen wichtigen Teil des Hormuzaki-Archivs, bestehend aus 212 Archiveinheiten – gerettet. Dieser Archivteil befindet sich jetzt im Bestand der Regionaldirektion des Nationalarchivs in Hermannstadt (gekürzt: AN-Sibiu). Dieser Fonds enthält meist deutschsprachige (beglaubigte Kopien nach rumänischen, teilweise zum Fonds gehörenden Urkunden), sowie rumänischsprachige, mit kyrillischen und lateinischen Buchstaben geschriebene Dokumente. Es gibt aber auch Dokumente, die in lateinischer, griechischer, italienischer, slawonischer, französischer und englischer Sprache verfasst wurden.

Dacă ne gândim la importanța Hurmuzăkeștilor pentru istoria românilor de pretutindeni, inclusiv pentru Bucovina istorică, arhivele acestei familii merită să cunoască o descriere aparte, atât cele care se găsesc în diverse orașe din România, cât și cele dislocate în străinătate. Când vorbim despre arhivele din România, suntem obligați să le enumerăm pe cele din București, Iași, Brașov, Cluj-Napoca, Suceava, Piatra-Neamț, Vaslui – ca să le nominalizăm doar pe acelea pe care am reușit să le cercetăm. Poate mai există și altele, de care nu avem știință, însă acestea sunt cele mai cunoscute.

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

Cât privește arhivele din străinătate, aici le vom nominaliza pe cele de la Viena (Austria), în care se păstrează documente în legătură cu celebra familie Hurmuzaki din Bucovina, arhivele din Cernăuți, unde s-au născut, au trăit și au activat Hurmuzăkeștii, arhivele de la Lvov (fostul Lemberg), din Odessa – toate, orașe din Ucraina. Presupunem că trebuie să existe documente și în alte orașe din străinătate, pe unde a studiat Eudoxiu Hurmuzaki, la diferite arhive mari, de unde a cules documente cu privire la istoria românilor și care au constituit baza faimoasei *Colecții Hurmuzaki* de documente externe, cât și a *Fragmentelor din Istoria românilor*, care au apărut la București, între anii 1878 și 1886.

Să amintim, în același timp, și de preocupările lui Constantin Hurmuzaki, fratele mai mare al lui Eudoxiu, care a descoperit documente importante în legătură cu istoria românilor în arhivele din Italia, Germania, Cehia. La Londra, de exemplu, în Biblioteca Regală de la Oxford, unde „a descoperit un tratat comercial, încheiat între Petru Șchiopul și regina Angliei, Elisabeta (1558–1609), în 27 august 1588, prin ambasadorul englez Harborne la Constantinopol. Acest tratat acorda britanicilor dreptul de comerț în Moldova, cu o taxă de 3%”¹, ceea ce demonstrează că suzeranitatea Porții Otomane n-a anulat suveranitatea politică a Principatelor. Ioan Maiorescu, apreciind importanța acestui document, scria: „Tratatul descoperit de dumnealui vornicul C. Hurmuzaki e cel mai tare argument că Principatele, și după închinarea lor, au negociat ca suverane cu state străine suverane”². George Sion îl califică a fi „un document despre care istoricii noștri n-au avut încă nicio știință și despre care nici cronicile nu ne-au lăsat vreun fel de idee”³. Mai adăugăm un lucru. În procesele boierului Constantin Balș, în care era angajat Constantin Hurmuzaki, acesta din urmă a consultat, probabil, și arhivele sau bibliotecile din Sankt-Petersburg, deoarece procesele Balș-Moruzi, în care Hurmuzaki pleda pentru cauza lui Balș, se desfășurau și la Petersburg. În tot cazul, suntem dispuși să credem că el a cercetat și arhivele de acolo. În Biblioteca Academiei Române se păstrează concepte de scrisori, diferite alte documente și rapoarte, scrise de Constantin Hurmuzaki într-o impecabilă limbă rusă (stil secol XIX), pe care acesta și-a însușit-o într-un timp record. Pasionat de istorie, Constantin Hurmuzaki va săvârși un act de o mare importanță pentru cultura românească, oferindu-i, în 1840, lui Mihail Kogălniceanu documente culese de la arhiva din Chișinău și cea a muzeului din Odessa, pentru primul volum al „Arhivei românești”⁴.

¹ Ilie Luceac, *Familia Hurmuzaki: între ideal și realizare (O istorie a culturii românești din Bucovina în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea)*, Cernăuți – Timișoara, Editura „Alexandru cel Bun” – Editura Augusta, 2000, p. 187.

² Ioan Maiorescu, *Manuscriptul părintelui Făvrilă la Oxford și un alt document mai important*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, Brașov, anul XVIII (1855), nr. 45, p. 255.

³ Gheorghe Sion, *Un document însemnat*, în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, XVIII (1855), nr. 44, p. 245.

⁴ Vezi: Ilie Luceac, *op. cit.*, p. 208–209.

Lista poate fi continuată, însă, din lipsă de spațiu, ne vom opri aici, concluzionând doar că nu este un fapt întâmplător și nici un lucru curios dacă vom discuta, în continuare, despre un fond familial Hurmuzaki, de data aceasta care se află la Sibiu și care a fost transportat acolo de către un reprezentant din generația a doua a familiei Hurmuzaki. Este vorba despre Alexandru N. Hurmuzaki (1869–1946), fiul lui Nicolae Hurmuzaki din prima generație și frate cu entomologul Constantin N. Hurmuzaki, profesor la Universitatea din Cernăuți, în perioada interbelică.

Alexandru baron de Hurmuzaki (în germană: Alexander Freiherr von Hormuzaki) a fost cel de-al doilea fiu al lui Nicolae baron de Hurmuzaki (1826–1909) – ultimul dintre frații din generația întâi a Hurmuzăkeștilor –, și al baronesei Natalia de Stârcea (Styrceza). El s-a născut la Cernăuți, la 9 martie 1869, și a copilărit la moșia tatălui său, din Cernauca. Alexandru N. Hurmuzaki a făcut studiile medii și superioare la Cernăuți. A urmat cursurile Liceului german din capitala Bucovinei, unde și-a luat bacalaureatul, în 1888. A studiat apoi dreptul, la Viena și Cernăuți. În 1891, își ia doctoratul în drept, la Universitatea din Cernăuți. Intră, apoi, în serviciul public, la Procuratura Finanțelor din capitala Bucovinei. A fost, un timp, funcționar superior la Ministerul de Interne, dar a lucrat toată viața și ca avocat. Ca om politic, Alexandru N. Hurmuzaki este prezent la toate ședințele și întrunirile parlamentare, în funcție de demnitatea pe care o ocupa în posturile în care a fost investit.

Dintre toți Hurmuzăkeștii din generația a doua, fiul mai mic al lui Nicolae Hurmuzaki a fost, poate, unicul care a întrunit calitățile și a respectat eticheta formală, de tip cazon, impuse funcționarului austriac. Nu i-a lipsit, însă, sentimentul național. În amintirile sale, el scrie: „Evenimentele premergătoare unirii Bucovinei cu patria mamă m-au găsit în demnitatea de Mareșal al Țării și deputat în Camera austriacă din Viena.[...] Am luat parte, își amintește Alexandru N. Hurmuzaki, cu mare însuflețire la votarea Unirii din 28 noiembrie 1918, prin care s-a realizat visul nostru secular de aici”⁵. Mișcările culturale din Bucovina nu l-au lăsat indiferent. Aproape unsprezece ani, a fost președinte al Societății „Junimea” din Cernăuți⁶. În 1899, este ales vicepreședinte al Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina, ca dovadă că Hurmuzăkeștii din generația a doua au fost prezenți întotdeauna la toate manifestările culturale ale acestei societăți, fondată din inițiativa și cu participarea directă a înaintașilor.

Se pare, însă, că Alexandru N. Hurmuzaki nu a fost prea hotărât în decizii, limitându-se doar la îndeplinirea exemplară a funcțiilor pe care le deținea. Din acest motiv, unii cercetători au încercat să descrie personalitatea lui Alexandru N. Hurmuzaki ca fiind una controversată. De exemplu, juristul Radu Economu, în

⁵ Alexandru N. Hurmuzaki, *Amintiri din timpul Unirii*, în Ion I. Nistor, *Amintiri răzlețe din timpul Unirii – 1918*, Cernăuți, Tiparul Glasul Bucovinei, 1938, p. 166–167.

⁶ Vezi: *Aniversarea a XII-a a Societății academice române „Junimea”* (Cernăuți, decembrie, 1889), în „Revista politică”, Suceava, anul V, nr. 1, 1 ianuarie 1890, p. 5.

cartea sa, *Unirea Bucovinei 1918*, scrie: „Alexandru Hurmuzaki, care era și președintele Dietei Bucovinei, nu s-a dovedit a fi la înălțimea ilustrului său nume, manifestând o atitudine conservatoare și ezitând a se ralia unor acțiuni naționale”⁷. Cei care au amintit în scrierile lor despre atitudinea conservatoare a lui Alexandru N. Hurmuzaki față de problemele naționale ale românilor din Bucovina, precum Ovid Țopa și alții, nu au cunoscut, probabil, că Hurmuzaki, în funcția sa de mareșal al Țării Bucovinei până la dizolvarea Parlamentului, din 12 noiembrie 1918, a contribuit la continuarea dezvoltării drumurilor și a electrificării în Bucovina. Alexandru N. Hurmuzaki s-a implicat în dezvoltarea învățământului și clădirea de școli în provincie. De asemenea, a susținut necesitatea construirii de clădiri publice în capitala Bucovinei istorice.

Ne permitem, așadar, să nu fim de acord cu afirmația regretatului jurist Radu Economu, având o probă de o cu totul altă natură. Iată despre ce este vorba. Nu s-a prea știut până acum că, la Arhivele Naționale de la Sibiu, există un Fond familial *Hurmuzaki*, care a fost salvat de către Alexandru N. Hurmuzaki. Povestea este următoarea. În vara anului 1940, când au intrat rușii în Bucovina, Alexandru N. Hurmuzaki, ca și alți intelectuali români, a părăsit orașul natal. El s-a stabilit la Sibiu, locuind la Hotelul „Împăratul romanilor”, în camera 41, până în luna februarie 1941, când a plecat definitiv din România, cu destinația Elveția. Nu s-a mai întors în capitala Bucovinei, provincie în care a ocupat funcția de ultim mareșal al Țării Bucovinei, până în 1918. A decedat la 15 octombrie 1946, la vârsta de 77 de ani, la Geneva, unde își doarme somnul de veci, departe de familie și de țara lui dragă, în care s-a născut.

Când a plecat din Cernăuți, Alexandru N. Hurmuzaki a luat cu el o parte din arhiva familială a Hurmuzăkeștilor, câtă se păstra la el, împreună cu diferite bunuri materiale care îi aparțineau. Este un gest pe care nu l-a făcut fiecare dintre cei care au părăsit Cernăuții. În felul acesta, Alexandru N. Hurmuzaki a salvat o bună parte din arhiva personală Hurmuzaki, cunoscând valoarea documentelor și apreciind importanța lor istorică. În consecință, gestul lui Alexandru N. Hurmuzaki este unul reparatoriu pentru cultura românească. El cinstește memoria înaintașilor și subliniază, din nou, importanța generației a doua a familiei Hurmuzaki, care a avut un rol hotărâtor în unitatea culturală și politică a românilor, la sfârșitul secolului al XIX-lea și în primele decenii ale celui de al XX-lea.

Între altele fie spus, și ceilalți reprezentanți din generația a doua a Hurmuzăkeștilor – fratele lui Alexandru, de exemplu, Constantin N. Hurmuzaki, ca și vărul său, Eudoxiu (Doxuță), fiul lui Gheorghe Hurmuzaki – au reușit să salveze multe documente din Arhiva Hurmuzaki, fonduri care se păstrează astăzi la diverse arhive din țară. O bună parte din acest tezaur documentar este depozitat la Arhivele Naționale Istorice Centrale și la Biblioteca Academiei Române.

⁷ Radu Economu, *Unirea Bucovinei 1918*, Cernăuți, Editura „Alexandru cel Bun”, 2011, p. 13.

Revenind la Fondul familial *Hurmuzaki* de la Sibiu, vom mai adăuga că el a fost depus pentru păstrare de către proprietar la Banca Ardeleană din Sibiu, înainte ca Alexandru N. Hurmuzaki să ia drumul Elveției. Abia în 1949, Nicolai, fiul lui Constantin N. Hurmuzaki⁸, în calitate de moștenitor, a revendicat înaintea Judecătoriei Mixte Sibiu bunurile materiale (bijuterii și monede) care îi aparținuseră unchiului său. Când și-a dezbătut Nicolai C. Hurmuzaki succesiunea, documentele intraseră deja în posesia Arhivelor, motiv pentru care moștenitorul nu le-a mai pretins dimpreună cu bijuteriile și monedele rămase de la Alexandru N. Hurmuzaki. În felul acesta, *Fondul familial Hurmuzaki* a intrat în componența SJAN (Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale, prescurtat: AN-Sibiu).

În continuare, vom încerca o descriere a Fondului *Hurmuzaki*. El este alcătuit din 212 unități arhivistice, în majoritate foi volante. Predomină documentele scrise în limba germană (copii legalizate ale unor originale românești, unele făcând parte din fond) și în limba română, cu alfabet chirilic sau latin. Sunt, însă, și documente întocmite în limbile latină, greacă, italiană, slavonă, franceză și engleză. Limitele cronologice ale fondului cuprind anii 1789–1932. Cel mai vechi original datează din 1754, iar actele păstrate în copie coboară până în vremea domniei lui Vasile Lupu.

Sunt și câteva documente în care suportul originalului este pergamentul și nu hârtia. De exemplu, un document prin care domnul Moldovei, Scarlat Callimachi, confirmă că Vasile, fiul lui Iordache Murguleț, cuscrul boierului Doxaki Hurmuzaki, provine dintr-o veche familie boierească⁹.

Materialul documentar, în ansamblu, oferă date despre membrii familiei Hurmuzaki din mai multe generații, începând de la Cârste Hurmuzaki, pitarul, și până la ultimii Hurmuzăkești din prima jumătate a secolului al XX-lea. Documentele de arhivă din acest fond pun la dispoziție informații inedite și despre familiile înrudite: Stârcea, Ralli și Murguleț. Din punct de vedere numeric, cele mai multe informații le avem despre Constantin Hurmuzaki (1811–1869), fiul lui Doxaki Hurmuzaki și nepot al medelnicerului Constantin Hurmuzaki, precum și cele referitoare la Alexandru N. Hurmuzaki, deținătorul arhivei familiale. Ceea ce nu s-a știut până acum este faptul că Alexandru N. Hurmuzaki, cel căruia i se datorează salvarea fondului și aducerea lui la Sibiu, a îmbogățit arhiva familială cu documente referitoare la studiile sale gimnaziale și universitare, cât și la activitatea sa profesională și politică. Alexandru N. Hurmuzaki oferă o bogată corespondență cu câteva bănci din Brașov, cu diferite societăți pe acțiuni (de exemplu, prima Fabrică de Bere din Cernăuți)¹⁰, asociații culturale (Societatea Academică „Junimea”¹¹, al cărei președinte a fost și el), cât și alte diverse informații.

⁸ Teodor Balan, *Câteva scrisori ale lui Dimitre Onciul către Sever Zotta*, în „RA”, București, anul VI, nr. 2, 1944–1945, 1945, p. 161.

⁹ SJAN Sibiu (în continuare: AN-Sibiu), Fond familial *Hurmuzaki*, doc. 202.

¹⁰ *Ibidem*, doc. 119.

¹¹ *Ibidem*, doc. 107.

Sub aspect tematic, prevalează documentele în care Hurmuzăkeștii din diferite generații încearcă și reușesc să-și dovedească originea boierească/nobiliară, precum și vechimea neamului din care proveneau. Pentru Constantin Hurmuzaki, din generația mare (prima) a Hurmuzăkeștilor (întâiul președinte al Curții de Casație a Principatelor Unite, de două ori ministru de Justiție pe timpul lui Alexandru Ioan Cuza), o demonstrație de acest fel îi va servi pentru a fi recunoscut ca pământean în Moldova, atunci când își va demonstra și obține indigenatul. Adeverința și recunoașterea domnitorului Moldovei că strămoșii Hurmuzăkeștilor au făcut parte dintre boierii țării le va oferi dreptul să se numere în rândul nobilimii bucovinene, mulți dintre ei obținând titlatura de baron în ierarhia austriacă. Cel mai tânăr dintre fiii lui Doxaki și anume Nicolae Hurmuzaki, tatăl lui Alexandru și Constantin, făcea, la distanță de jumătate de secol, o solicitare asemănătoare împăratului Franz Josef, însoțindu-și cererea cu numeroase copii legalizate, dovedind obârșia nobiliară a Hurmuzăkeștilor. De altfel, fondul de documente demonstrează și originea boierească/nobiliară a familiilor Ralli, Stârcea și Murguleț, despre care am mai amintit, ultima fiind în relație de rudenie apropiată cu Doxaki Hurmuzaki și familia sa. Mai remarcăm că, prin intermediul acestui fond, cercetătorii au posibilitatea să verifice autenticitatea documentelor istorice care demonstrează, prin informațiile de natură genealogică, înălțarea familiilor amintite pe treptele ierarhiei nobiliare.

Fondul familial *Hurmuzaki* conține și un număr de scrisori primite de membrii familiei Hurmuzaki de la personalități precum: Vasile Alecsandri¹², Titu Maiorescu¹³, August Treboniu Laurean¹⁴, Dimitrie Sturdza¹⁵ și alții.

O scrisoare captează atenția oricărui literat, istoric sau critic literar care nu este străin nici de istorie, în general, ca obiect de studiu. Este vorba despre o corespondență a lui Gheorghe Eminovici¹⁶, tatăl poetului național, către Constantin Hurmuzaki, pentru ca acesta să-l sprijine în legătură cu unele pretenții bănești nelichidate de către casa boierului Constantin Balș. Nu atât conținutul scrisorii interesează, cât importanța ei istorico-literară, prin faptul că drumurile vieții celor două personalități istorice s-au intersectat într-un segment al activității lor.

În încheiere, vom spune că un subiect atât de generos, precum istoria familiei Hurmuzaki, ar face cinste nu numai Arhivelor Naționale Sibiu, ci oricărui fonduri în care se păstrează aceste documente care constituie o construcție fundamentală pentru cultura românească.

¹² *Ibidem*, doc. 162–170.

¹³ *Ibidem*, doc. 171–178.

¹⁴ *Ibidem*, doc. 179.

¹⁵ *Ibidem*, doc. 150–157.

¹⁶ *Ibidem*, doc. 186.